

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад «Харківська обласна Мала академія наук
Харківської обласної ради»

Відділення літературознавства, фольклористики та мистецтвознавства
Секція: кримськотатарська гуманітаристика

БАГАТСТВО ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ У ТВОРЧОСТІ
КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ АШИКІВ ТА УКРАЇНСЬКИХ КОБЗАРІВ:
КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ XVI-XIX СТ.)

Роботу виконав:

Шевцов Максим Юрійович, учень 10 класу
комунального закладу «Харківський ліцей
№ 14 Харківської міської ради»

Наукові керівники:

Бубенок Олег Борисович, головний науковий
співробітник відділу Євразійського степу
Інституту сходознавства імені
А.Ю. Кримського НАН України, доктор
історичних наук, професор

Пронь Інна Олександрівна,
вчитель англійської мови комунального
закладу «Харківський ліцей № 14 Харківської
міської ради», спеціаліст I категорії;

Дабдіна Олена Станіславівна, заступник
директора з НВР Комунального закладу
«Харківський ліцей № 14 Харківської міської
ради», спеціаліст вищої категорії, вчитель-
методист

Харків – 2024

**БАГАТСТВО ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ У ТВОРЧОСТІ
КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ АШИКІВ ТА УКРАЇНСЬКИХ КОБЗАРІВ:
КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ XVI-XIX СТ.)**

Шевцов Максим Юрійович, Комунальний заклад «Харківський ліцей № 14 Харківської міської ради», 10 клас, м. Харків;

Бубенок Олег Борисович, головний науковий співробітник відділу Євразійського степу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, доктор історичних наук, професор;

Пронь Інна Олександрівна, учитель англійської мови Комунального закладу «Харківський ліцей № 14 Харківської міської ради», перша категорія;

Дабдіна Олена Станіславівна, заступник директора з НВР Комунального закладу «Харківський ліцей № 14 Харківської міської ради», вища категорія, вчитель-методист

Народні співці присвячували свої твори темам, які були близькі низам, відображали події того часу, описували побут та настрої людей. І українці, і татари періодично страждали від війн, полону, знущань з боку царської влади та багатіїв. Ці події знаходили своє відображення у народних піснях.

Тож, мета нашого дослідження – довести, що творчість українських кобзарів та кримськотатарських ашиків має багато спільного і схожа за тематикою та виражальними засобами.

Таким чином, об'єктом нашого дослідження є творчість народних виконавців. Предмет – виражальні засоби у творах українських кобзарів та кримськотатарських ашиків періоду XVI-XIX ст. Для досягнення поставленої мети ми вирішили наступні задачі: аналіз наукових статей, присвячених кобзарям та ашикам; аналіз поезій кобзарів та ашиків (XVI-XIX ст.) та порівняння виражальних засобів, які зустрічаються у творчості вищезгаданих виконавців.

Репертуар та виражальні засоби у творчості українських кобзарів та кримськотатарських ашиків є яскравим підтвердженням того, що як перші, так і другі тривалий час знаходились у схожій історичній ситуації і не раз виступали пліч-о-пліч у боротьбі зі спільним ворогом.

Ключові слова: ашик, кобзар, поезія, виражальні засоби, кримськотатарська поезія

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 КРИМСЬКОТАТАРСЬКІ АШИКИ ТА УКРАЇНСЬКІ КОБЗАРИ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ	7
1.1. Поняття про ашиків та ашицьку поезію	9
1.2. Поняття про кобзарів та кобзарську поезію.....	15
Висновок до розділу 1	19
РОЗДІЛ 2 РЕПЕРТУАР КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ АШИКІВ ТА УКРАЇНСЬКИХ КОБЗАРІВ	20
2.1. Репертуар ашиків.....	20
2.2. Репертуар кобзарів	23
Висновок до розділу 2.....	26
РОЗДІЛ 3 ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ У ТВОРЧОСТІ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ АШИКІВ ТА УКРАЇНСЬКИХ КОБЗАРІВ	27
3.1. Виразальні засоби у творчості ашиків	27
3.2. Виразальні засоби у творчості кобзарів	32
3.3. Порівняння виразальних засобів творчості кобзарів та ашиків.....	36
Висновок до розділу 3	38
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	41
ДОДАТКИ	46
Додаток А.....	46

ВСТУП

Народні пісні – найдавніший пласт жанру усної літератури. Це важливе свідчення того, що народ має унікальну багатовікову культуру. Не дарма в кожного народу широкою популярністю користувалися народні співаки: у народів Кавказу – це ашуги, у таджиків – хафізи, у вірмен – гусан, у киргизів – акини і манасчи, у монголів – ойрати, у казахів – акини, у кельтських племен – барди, у народів Європи періоду Відродження – менестрелі, в українців – кобзарі, лірники, бандуристи, а у кримських татар – ашики (або ашуги).

Народні співці присвячували свої твори темам, які були близькі низам, відображали події того часу, описували побут та настрої людей. Війни, полон, знущання з боку царської влади та багатіїв, а також такі світлі моменти, як весілля, свята, дні народження знаходили відгук у творчості як українських кобзарів, так і кримськотатарських ашиків. Зважаючи на схожість життєвих подій, ми припускаємо, що тематика пісень їхньої творчості буде збігатися. Для підтвердження нашої гіпотези ми вирішили більш детально підійти до аналізу пісень народних виконавців цих двох народів та з'ясувати, наскільки емоційно забарвленими є їхні твори.

Тож, **мета** нашого дослідження – довести, що творчість українських кобзарів та кримськотатарських ашиків має багато спільного і схожа за тематикою та виражальними засобами.

Отже, **об'єктом** нашого дослідження є творчість народних поетів-співаків-співців. **Предмет** – виражальні засоби у творах українських кобзарів та кримськотатарських ашиків періоду XVI-XIX ст.

Тема українських кобзарів та кримськотатарських ашиків піддавалася компаративному вивченню більше з історичного боку та з боку аналізу музичної техніки їхньої творчості. Так, наприклад, український письменник, фольклорист і літературознавець Іван Франко у своїх працях порівнював творчість ашиків і кобзарів, звертаючи увагу на схожості та відмінності в музичних техніках, структурі творів та поетичних образах [1]. Ліванський письменник, суфійський поет і філософ Халіл Джебран вивчав ашицьку творчість та порівнював її з творчістю кобзарів,

акцентуючи увагу на спільних темах, таких як любов, природа і соціальні проблеми [2]. Мірза Феталі Ахундов, азербайджанський письменник і філософ, проводив порівняльний аналіз ашицької та кобзарської творчості, звертаючи увагу на роль музики й поезії у вираженні національної ідентичності [3].

Детального порівняння засобів виразності у творах, які виконувались кобзарями та ашиками під супровід музичних інструментів, не проводилося.

Поставлена мета зумовила потребу вирішити такі **завдання**:

- аналіз наукових статей, присвячених кобзарям та ашикам;
- ознайомлення з визначеннями виражальних засобів та створення літературознавчого словника понять, які зустрічаються в роботі;
- аналіз поезій кобзарів та ашиків (XVI-XIX ст.);
- аналіз та порівняння виражальних засобів, які зустрічаються у творчості вищезгаданих виконавців;
- аналіз та порівняння репертуару кобзарів та ашиків.

Методи дослідження, які використані в нашій роботі, це:

- аналіз, тобто детальний розбір текстів та аналіз засобів виразності;
- синтез, який дозволяє виявити закономірності, об'єднати та узагальнити матеріал;
- компаративний метод, який допомагає порівняти особливості мистецького почерку авторів, їх твори, лексичне наповнення з метою виявлення спільних рис, розуміння впливу історичного контексту та виявлення унікальних особливостей;
- історичний метод, завдяки якому можна дослідити зміни у літературному процесі та вплив історичних подій на творчість авторів.

Матеріалом для дослідження поезій слугували пісні кобзаря Вересая, співаник українських народних пісень, записи кримськотатарських пісень Я. Шерфединова, збірка татарських народних пісень, «Кримські легенди» тощо. Загалом було опрацьовано 293 твори кобзарів та 296 творів ашиків і проаналізовано 890 та 1009 одиниць виражальних засобів відповідно.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані філологами, культурологами, студентами філологічних

факультетів тощо. Текст роботи може бути корисним при підготовці факультативних курсів з історії української та зарубіжної літератури, а також учнями та вчителями під час роботи літературознавчого гуртка. Окрім того, отримані матеріали можуть сприяти відродженню в Україні не тільки кобзарства (вже існує Національна спілка кобзарів), а й традицій і творчості ашиків. Останні фактори можуть забезпечити розвиток туризму в Україні саме з метою ознайомлення та отримання задоволення від колоритного виконання кобзарських та ашицьких пісень.

Окрім того, робота має **наукове теоретичне значення**, відповідно до якого репертуар та виражальні засоби у творчості українських кобзарів та кримськотатарських ашиків є яскравим підтвердженням того, що як перші, так і другі тривалий час знаходились у схожій історичній ситуації і не раз виступали пліч-о-пліч у боротьбі зі спільним ворогом.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатку, у якому представлений літературознавчий словник. У першому теоретичному розділі здійснено аналіз наукових статей, присвячених історії виникнення та розвитку кримськотатарських ашиків та українських кобзарів, та проаналізовано роботи науковців, які стосуються творчості представників цих народів. У другому розділі розглянуто репертуар ашиків та кобзарів. Третій розділ присвячений засобам виразності та компаративному аналізу поезій/пісень зазначених народних виконавців. У додатках представлено літературознавчий словник за темою дослідження, який містить визначення понять, що зустрічаються в роботі.

РОЗДІЛ 1

КРИМСЬКОТАТАРСЬКІ АШИКИ ТА УКРАЇНСЬКІ КОБЗАРИ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Крим – це земля України, а кримськотатарський народ – складова частина української нації, яка має корінне кримське походження. Крим такою ж мірою й земля кримськотатарського народу, проза та поезія якого залишаються ще маловивченою. І це стосується не тільки історичного матеріалу, а й сучасного. Серед причин цього історики кримськотатарської літератури вважають, по-перше, значні втрати, що призвели до численних прогалин, втрати цілих епох. Коли в 1736 році російські війська вщент зруйнували кращі будинки Бахчисарая, спалили велику ханську бібліотеку. Вважається, що саме тоді під час пожежі Бахчисараї знищено багато творів, які були старші за «Слово про похід Ігорів» та інші відомі зараз слов'янські твори. По-друге, чотири великі хвилі еміграції кримських татар після 1873 року по всьому світу поширили кримськотатарське художнє слово. Кримське ханство занепало наприкінці XVIII століття, коли сталася перша російська анексія, постав чорний, провальний період в історії Криму. Серед народу з'являлися «пісні заслання», в яких ішлося про те, як люди вимушено залишали Крим: велика частина кримських татар виїхала до Туреччини або до Румунії, рятуючись від війни та утисків нової влади. У Криму в цей час занепали традиційні для кримських татар ремесла, економіка, освіта. Для народу настали важкі часи, коли літературний процес не перервався, але розвиток на певний час зупинився. По-третє, страшного удару мистецтву кримських татар нанесла депортація 1944 року та роки вигнання. На півострові не залишилося не тільки жодної книги, написаної кримськотатарською мовою, а й жодної мечеті, школи, театру, навіть цвинтаря. «Крим без кримських татар». Отже, багатовікова творчість цілого народу була викреслена зі свідомості всього того суспільства, що звалося радянським народом. Депортація та переслідування знищили без залишку, назавжди, більшість художнього, наукового і філософського доробку кримських татар. Тепер все це відроджується. Можна лише

дивуватися, що, по-перше, щось зберіглося, а по-друге, можна лише приблизно уявити, якої величезної цінності доробок ми втратили.

У XVI-XIX століттях Крим та Україна були місцями, де розквітала творчість двох визначних культурних груп – кримськотатарських ашиків та українських кобзарів. Обидва ці об'єднання виявляли неперевершену майстерність у доборі виражальних засобах та здатність передати емоції та історію через музику та поезію.

Кримськотатарська та українська літератури вже давно мають спільний досвід взаємопроникнення. Так судилося, до речі, що саме український світ був своєрідним першовідкривачем всієї кримськотатарської літератури. Іван Франко був першим українцем, який 1915 року написав статтю «Кримський хан Газі-Гірей та дещо з його віршів» і переклав українською мовою кілька його газелей [4].

Як свідчать дослідження науковців [5], в українській і кримськотатарській літературах прослідковується певна тематична єдність. Це стосується теми визвольної боротьби за незалежність рідної землі. Наприклад, в історичних піснях XVII століття основною темою є зображення національно-визвольної боротьби 1648 - 1657 років під проводом Богдана Хмельницького. Центральними героями цих творів є героїчні постаті самого Хмельницького та його побратимів: Богуна, Сірка, Кривоноса, Морозенка. Так у пісні «Чи не той то хміль...» розповідається про бій під Жовтими Водами, оспівується мудрість Хмельницького-полководця, «козацького батька», захисника усіх поневолених. У той же час події Хмельниччини знайшли своє відображення і у кримськотатарській літературі, а Джан-Мухаммед, кримськотатарський поет та літописець, який жив у XVII столітті, написав дастан «Про похід Іслам Герая III спільно з Богданом Хмельницьким на Польщу 1648- 1649 р.р.» Крім того, спільній боротьбі кримських татар і запорожців присвячено поему «Сефер Наме» («Поема про похід») кримськотатарського поета Едіпа Ефенді, але вона дійшла до наших днів лише частково. Кримськотатарська тематика присутня у циклі віршів Лесі Українки «Кримські спогади», який вона написала після відвідування Криму. Літературою кримських татар цікавився також Іван Франко, переклавши вірші хана Газі-Гірея [6].

Серед інших українських поетів та письменників, які виявляли інтерес до кримськотатарської літератури, можна назвати Павла Тичину, Миколу Бажана, Дмитра Павличка та інших.

У свою чергу представники кримськотатарської культури цікавляться надбаннями українців. Так, відомий сучасний кримськотатарський поет, літературознавець і перекладач Ю. Кадим переклав низку творів великого Кобзаря. Інший дослідник літератури, кримськотатарський письменник А. Велієв, також зробив кілька перекладів Кобзаря, зазначаючи, що «поезія Шевченка – це музика, підказана сповідальністю великого серця, хворого любов'ю до своєї Батьківщини» [7].

1.1. Поняття про ашиків та ашицьку поезію

Про кримськотатарську народну пісню маємо ряд вагомих праць, приналежних перу її визначних дослідників, зокрема таких як О. Олесницький, В. Пасхалов, А. Рефатов, Я. Шерфедінов, М. Веліджанов, Ф. Алієв тощо. Однак немало аспектів поезики кримськотатарської народної пісні ще вивчені недостатньо [8].

Вивченню творчості ашиків присвячували свої праці також Т. Е. Акмаллаєв, І. В. Бороліна, І. Башгьоз, Ф. Кепрюлю, Т. Б. Усеїнов та інші. Так, Т. Е. Акмаллаєв вважав, що ашики використовували своє мистецтво з просвітницькою метою, з метою навчити різноманітних знань, поділитися досвідом. О. Н. Гуменюк простежувала особливості поєднання ліричних та гумористичних настроєвих аспектів у кримськотатарському пісенному фольклорі, зупиняючись на мальовничих образних штрихах, фразеологічних та інтонаційних повторах, вигуках для відтворення простих зворушливих картинок [9]. Дослідниця підкреслює емоційну піднесеність пісень, багатство психологічних відтінків, драматизм ситуацій, глибину переживань ліричного героя. О. Н. Гуменюк розглядає характер римування, звукопис, символіку, образність (надзвичайно розмаїту, вишукану), своєрідність сполучень глибокого ліризму з гумористичними, жартівливими відтінками [10].

Ашицьке мистецтво, що вважається професійною сферою тюркської усної народної літератури, за своїми жанровими і тільки йому властивими ознаками багате і різноманітне. Специфіка ашицької поезії – збереження свого існування та її розвиток без відриву від національного середовища, дбайливо зберігаючи національне коріння, зв'язки з класичною традицією. Починаючи з середини 60-х р.р. ХХ століття ашицька література широко досліджується вченими всього світу. Вірне бачення та тлумачення середньовічного, східного літературного тексту залежить від ретельного дослідження та знання культурно-історичного середовища [11].

Як зазначає Усеїнов Т.Б., у середні віки «ашиком» називалася людина, яка опанувала не лише майстерність віршування, а й мистецтво гри на музичному інструменті [12].

Словник української мови дає наступне визначення цього слова: «ашик – мандрівний співак-імпрровізатор на Кавказі, у Турції; поет, що співає; в поезії ашиків можна виявити риси декількох давніх поетичних традицій – як персидської і арабської, так і багатьох тюркомовних народів; ашики грають на сазі» [13].

Слово «ашик» має арабське походження і вперше з'являється в літературі в XV столітті, замінюючи собою давніші терміни: вірменський «гусан» та тюркський «озан». Спочатку воно означало «той, що пристрасно любить, палає любов'ю до божества», далі перейшло в тюркську, а потім і у вірменську й грузинську мови, вже зі значенням «співака-поета». У словнику Радлова В. В. (1893) дається визначення слова «ашик» як «кохання, пристрасть, ревності, закоханий» [14].

Ашики були не тільки поетами, композиторами та виконавцями своїх пісень. Вони також виконували пісні своїх братів по перу. Тож правильніше буде називати їх поетами-співаками-співцями. Іменники «співак» та «співець» значеннєво близькі, застосовуються для позначення подібних понять, але не тотожні. Співак – той, хто вміє і любить співати; вокаліст-професіонал; самодіяльний виконавець пісень. Співець – народний виконавець вокальної імпрровізації, який акомпанує собі на народному інструменті [13].

Воробйова С.М. [15], аналізуючи роль мелодії у середньовічній турецькій ашицькій поезії, що є усною індивідуально-авторською творчістю співаків-поетів,

виявляє основні критерії та правила, якими керувався співак-ашик, обираючи з ашицького музичного фонду мелодію для свого твору. Також, вона зазначає, що найбільше приниження та ганьбу ашик відчував тоді, коли на поетичному змаганні на знак визнання своєї поразки, згідно з правилами змагання, мав віддати супернику-переможцю свій інструмент.

До особливостей виконання ашицької поезії належить гра на сазі та відсутність вживання слів з губними звуками, тобто губи не повинні торкатися одна одної. Крім того, щоб стати ашиком, треба, аби наснився сон, який надихне людину або насниться Бог і наділить талантом до поезії.

Будучи вихідцями з простого народу, ашики створювали пісні, близькі за духом простим людям. У творчості поетів-співаків-співців ашиків знайшли відображення народні епічні сказання, що називаються «дестан», а також релігійно-героїчні вірші. Слід зазначити, що, незважаючи на релігійність народних авторів, назва «ашик» визначає основну тематику творів поетів – ліричну [16].

Питання про те, хто першим застосував назву «ашик», залишається відкритим. Але те, що вперше у письмовій літературі «закоханим» назвався турецький поет-суфій Юнус Емре (кінець XIII століття-1320-21 рр.), ні для кого не складає секрет. Ашик Юнус «Бродив Причорномор'ям, поширюючи вчення суфізму у віршах, які співав разом зі своїми слухачами» [17].

Свою думку з цього питання висловив Х. Корогли: «Нам точно відомо лише те, що Юнус Емре, перший видатний поет, який писав свої вірші турецькою мовою в XIII-XIV століттях, поет-суфій, послідовник великого Джалаледдіна Румі, називав себе «ашик Юнус». В устах його це звучало, як «закоханий Юнус», і з нього, ашика Юнуса Емре, бере початок історія турецької поезії – і класичної, і народної, хоч були і до Юнуса поети. Були і перед ним поети-озани» [18]. Творчість ашиків сягає глибоким корінням в історію літератури тюркомовних народів, а мистецтво озанів було поширене ще у X-XI ст. [17].

Кримськотатарський фольклор творився протягом багатьох віків. Відомо, наприклад, що турецький мандрівник Евлія Челебі, описуючи свої кримські подорожі, здійснені в середині XVII століття, на підтвердження вишуканості мови

мешканців центрального Криму наводить поширені серед них співанки, які відзначаються образною мальовничістю, грайливою ритмікою [19].

Але систематичне збирання й наукове осягнення фольклору кримських татар, зокрема, пісенного, розпочинається лише наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть. Одним з піонерів цієї справи можна вважати фольклориста Олексія Олесницького, який 1910 року видав досить ґрунтовну збірку кримськотатарських народних пісень. [20]. У 1918 році в Туреччині було опубліковане бібліографічне дослідження у вигляді брошури з іменами 44 кримськотатарських авторів з ХІV по ХІХ століття, з яких більше десятка імен – з династії Гераїв.

Філолог-дослідник Ахмет Ічлі, вивчаючи творчість Бора Газі Гірея, зазначив, що він писав як османською, так і кримськотатарською мовами. Деякі його поеми складаються із питань та відповідей. Він особисто виконував свої твори під акомпанемент саза. Більшість віршів Газі Гірея стосуються диванної або салонної літератури [21].

Завдяки вченому-сходознавцю Агатангелу Кримському, який цікавився культурою Криму, з'явився підручник «Література кримських татар». Він першим дав характеристику кримськотатарської літератури від ХІІ століття і до 20-х рр. ХХ століття, узагальнивши матеріал інших кримськотатарських авторів, які працювали над окремими періодами в історії літератури [22].

Анастасія Левкова [23] є авторкою книги про кримськотатарського поета та народного співака ашика Омера. Назву книги «Ашик Омер» можна було б сформулювати і як «Кобзар Омер», щоб максимально наблизити її до українського фольклору. Але у кримських татар поняття «ашик» не просто «поет», але «співак любові». Кримські татари називали середньовічних співаків-поетів ашиками подібно до того, як українці називали їх кобзарями, казахи – акинами, азербайджанці та вірмени – ашугами [24].

Все життя Ашика пройшло у подорожах, оскільки ашики були зазвичай мандрівними поетами. Існує думка, що Ашик Умер належав до «яничарських» ашиків, тобто поетів-співаків, що супроводжували османські війська в різних походах і боях. Як виявилось, у свої «яничарські» роки поет побував практично у всіх куточках

Османської держави. У його віршах ми зустрічаємо десятки назв містечок і міст кількох країн [25].

Ашицька поезія різноманітна за жанрами. Воробйова С. М. [26] стверджувала, що в ашицькій літературі немає форм з чітко вираженими структурами. Для ашиків головним було висловлювати свої почуття через імпровізацію.

Істотний внесок у справу вивчення ашицької поезії зробили турецькі вчені. Серед найбільш відомих слід згадати Н.П. Боратава, який поділяє ашиків на чотири групи, залежно від основного місця проживання, роду діяльності і специфіки поетичної творчості: суфійські ашики, міські ашики, сільські ашики та ашики кочових племен [16].

Суфійські ашики, будучи релігійними людьми, складала твори, що проповідують любов до Всевишнього, аскетичний спосіб життя, відмову від тлінних земних турбот заради духовного з'єднання зі Всевишнім.

Міські ашики більшість часу проводили в містах і створювали віршовані твори, які іноді нічим не відрізнялися від зразків класичної палацової поезії дивану. Це пояснюється тим, що ашики цієї групи, через проживання в містах, були освіченішими порівняно з іншими народними поетами. Вони знали на класичній поезії та успішно переймали прийоми написання творів класичного «піднесеного» стилю. До цієї ж групи поетів-співаків турецькі вчені відносять яничарських ашиків, які брали участь, разом із військами, у військових походах й описували безпосередньо події, що відбувалися.

Сільські ашики творили близьку простому народові поезію. Проживаючи поза містами, народні співаки писали вірші всім зрозумілою, далекою від класичної османської, народною мовою, вживали народні форми поезії (кошма, мані, семаї, тюркю тощо). Іноді, задовольняючи бажання слухача, сільський ашик виконував загальновізані твори, що, можливо, належали до інших груп поетів-співаків.

Ашики з кочових племен оспівували волелюбне життя свого народу, втілюючи у творах сподівання одноплемінників. Є твори, що оспівують тих чи інших шанованих людей племені, зустрічаються вірші, котрі описують почуття поета на чужині, красу рідної природи тощо.

Які б не існували зовнішні відмінності між групами ашиків, їх поєднує спільна характерна риса, притаманна ашицькій поезії: велику частину життя проводячи в мандрах, народні оповідачі заробляли собі на життя виступами на площах і святах перед простим народом. Іноді їх можна було побачити в палацах, на гулянках, в оточенні високопоставлених осіб, де вони дивували своєю майстерністю багату аудиторію [16].

Ашики із задоволенням виконували твори інших своїх побратимів по цеху, заучуючи пісні із «золотого фонду» ашицького мистецтва. В той же час вони намагалися створювати власні оригінальні твори, виробляючи індивідуальний поетичний почерк так, щоб їхні зразки стали достойними повторного виконання або інтерпретації іншими ашиками [27].

Власне свої пісні ашики створювали двома способами. Частково це була імпровізація на різноманітних зустрічах та змаганнях митців, де були присутні слухачі. Такі пісні писалися лише з метою перемогти конкурента, дати швидку відповідь на його виклик, і їх кількість була невеликою.

Більшість своїх пісень ашики створювали в часи усамітнення, ретельно працюючи над текстом, шукаючи нові образи. Такі пісні створювалися за натхненням, часто вони вдосконалювалися навіть після виконання. Ашик вчив напам'ять свій твір, намагаючись представити його в незмінному вигляді. Імпровізація була мінімальною.

Пісні, які подобалися публіці, записувалися любителями ашицької творчості до спеціальних зошитів, які називалися «джонками». Деякі з них дійшли до нашого часу і є дуже цінними, бо допомагають краще зрозуміти творчість ашиків.

Якщо порівнювати класичну диванну поезію з народною, можна помітити деякі відмінності в оспівуванні почуття любові. Так, у класичній поезії оспівується платонічна любов. Поет кохає, але не шукає і не чекає почуттів у відповідь. У той же час в народній ашицькій поезії любов реальна, земна, і закоханий шукає взаємних почуттів.

Різними є навіть мотиви ревнощів. Поети дивана пасивні у своїх ревнощах, а народні поети ревнують навіть до птаха, який пролітає над головою дівчини.

Народний поет детально описує одяг коханої, всі кольори її вбрання. Природа також виглядає реальною і має більш символічний характер.

Якщо в народній поезії зустрічається мотив бунтарства проти правителів, то в диванній – смиренність.

В будь-якому разі, чи то була класична диванна поезія, чи поезія ашиків, вона вважалася найвищим досягненням вишуканої словесності.

1.2. Поняття про кобзарів та кобзарську поезію

У тлумачному словнику є наступне визначення слова «кобзар»: «український народний співець, що супроводить свій спів грою на кобзі» [28]. Кобзарі були творцями, хранителями та передавачами епічної традиції у формі історичних пісень, дум (мелодійних речитативів змінюваних форм), релігійних піснеспівів, моралізаторських пісень, а також казок та переказів, супроводжуваних грою на кобзі, лірі або бандурі, звідки інша їхня назва – лірники або бандуристи [28].

Український письменник і публіцист Василь Шевчук так поетично визначив роль і значення козака-бандуриста: «Коли військо верталося з походу, козацтво гоїло свої криваві рани і поминало друзів, що полягли за рідний край, за волю. Всі вже жили сьогоднішнім, жили прийдешнім, в якому бачили нові бої та втрати. Й лише один звитяжець, узявши в руки кобзу і кинувши на луки повід, шукав у серці, в струнах тих слів та звуків, які б навіки стали відлунням ратних подвигів. То був поет, співець народу, його історик і публіцист. Він не вигадував, не щебетав для втіхи, а думав, осмислював пережите та пройдене, творив для наступних поколінь котрі виростуть та візьмуть шаблі в руки...» [29].

Вивчаючи історію запорозьких козаків, Дмитро Яворницький відзначав: «Бувши високими цінителями пісень, дум і рідної музики, запорожці любили послухати своїх боянів, сліпців-кобзарів, нерідко й самі складали пісні і думи і самі бралися за кобзи, що були в них найулюбленішими музичними інструментами. У козацькому середовищі кобза та бандура за своїм значенням підносяться понад рівень

простих інструментів і стають запорожцю «дружиною подорожньою», що у найважливіші моменти не зрадить, не придасть, а до ладу пораду дасть.» [30]

В. В. Пилипчук у своїй статті [31] зазначає, що перші згадки про існування кобзи, за документами, датуються XIII ст., а саме 1250 роком. Одне з найдавніших свідчень про існування кобзи в Україні знаходиться у польському запису 1584 року «Kozacy z wielkiej radosci spiewajac, na kobzach grajac». Про значення кобзарства на міжнародній арені свідчать такі відомості: у XV ст. українських кобзарів запрошували до королівського двору Польщі, а у XVIII-XIX ст. – до російського імператорського двору. Найвидатнішими давніми кобзарями були Білоградський, Нижегородський, Любисток, Розум (XVIII ст.), А. Шут (XIX ст.), О. Вересай (XIX ст.). Звідси можна зробити висновок, що не лише українці цінували кобзу й бандуру, інші також, почувши їхнє звучання, хотіли присвоїти собі ці інструменти. Перший кобзар, ім'я якого зберіглося в історичних записах, – Чурило, був придворним музикантом короля Зигмонта I. Інтенсивний розвиток мистецтва кобзарів і бандуристів припадає на XVI – XVII ст., коли воно набуло значення одного з важливих факторів у пробудженні національної самосвідомості народу, який піднявся тоді на боротьбу проти татаро-турецьких і польсько-шляхетських поневолювачів. Живими пам'ятками цієї боротьби є думи та історичні пісні, в яких неповторно глибоко відображені ті соціальні й моральні ідеали, якими прагнув керуватися у своєму житті народ, і сувора історична дійсність, що спонукала до боротьби найширші народні маси.

Крім кобзи та бандури, у середовищі козацтва були присутні також торбан та папська бандура. Виспіви незрячих кобзарів супроводжувалися гуслеми, гудками і колісними лірами.

В. Мішалов [33] пише, що у запеклих боях із загарбником січове кобзарство підтримувало бойовий дух і мужність оборонців рідного краю, ставши виразником лицарської звитяги козаків. На час бурхливої національно-визвольної війни українського народу другої половини XVI-середини XVII століття припадає розквіт героїчного епосу, який знайшов своє втілення у «невільничих плачах», «лицарських піснях», «псалмах козацьких», як називали думи давні кобзарі.

За словами Г. Нудьги, думи являють собою епічні малюнки довговікового терпіння і боротьби українського народу, історію його кривавих боїв за незалежність, історію його поразок і перемог [33].

За свідченням Д. Яворницького [30], «Січові кобзарі були не просто співаками, а й охоронцями давніх традицій, заповітів та звичаїв. Мудре слово кобзаря допомагало запорожцям розв'язати внутрішні суперечки, а іноді мало вирішальне значення у прийнятті козацькою громадою рішень про майбутні бойовища».

М. Підгорбунський додає, що «кобзарі виконували просвітницьку місію, оскільки майже вся література того часу (XV-XVII ст.) була латиномовною, нею могла користуватися дуже обмежена кількість людей. Кобзарі та бандуристи сповіщали населення про останні події в світі, їх сприймали як «божих людей», тому що вони не тільки вміли гарно співати та грати, але й і лікували, ворожили, виконували різні релігійні обряди, спираючись на власний досвід, висловлювали людям поради, як діяти за тієї чи іншої ситуації.» [34]

Кобзарюючи від села до села, виспівуючи в думках про лихоліття і тяжку каторгу козаків, які потрапили у бусурманський полон, кобзарі збирали гроші й на викуп невольників. У «Чорній раді» П. Куліша так змальовано кобзаря: «...Темний він був на очі, а ходив без поводаря у латаній свитині і без чобіт. А грошей носив повні кишені.... Викупляв невольників із неволі. За те всі поважали його, як батька.» [33]

Часто кобзарями ставали осліплені у бою або полонені та осліплені татарами козаки. Серед відомих свого часу були Грицько Кобзар з Іржавця, Андріян Бурсак з Костянтинограда, Гнат Рогозянський з Харківщини. Імена деяких кобзарів знайшли своє безсмертя в українських думках та піснях.

Колишні вояки, ставши сліпими кобзарями, часто продовжували свої фізичні тренування, наприклад, у рукопашному бою «навпомацки» за допомогою палиці. Але для людського загалу сліпці мушили залишатися зовні слабкими і немічними «божими людьми». Вважалося, що незрячі кобзарі були здатні пророкувати та лікувати хворих. Прості люди боготворили їх.

Після підступного зруйнування Запорозької Січі кобзарство не лише продовжує існувати, а й, організаційно перебудувавшись, не менш дієво виконує свою місію. За

свідченнями художника й етнографа Порфирія Мартиновича, наприкінці ХІХ століття в Україні налічувалося до 3000 мандрівних незрячих співців [32]. Серед них можна згадати Хведора Вовка (1798-1889). За спогадами кобзаря Петра Дривченка про гру Вовка: «Люд, слухаючи, німів, як камінь, а сльози у людей лилися з очей, неначе струмки журкотили із високих гір» [33].

Історично склалися три типи кобзарів. *Співаки першого типу* виконують думи та пісні, не вносячи у виконання творчого елементу, тобто співають і грають на кобзах так, як вони навчилися від своїх учителів. Другий, найпоширеніший тип – *кобзари-імпровізатори*, які щоразу вносять у виконуваний твір якісь зміни, що залежать від їхнього таланту, а також від умов і часу виконання твору. До третього типу належать *кобзари-творці* власних пісенних творів.

У передмові до книги «Кобзар Остап Вересай» (1874) читаємо: «Всегдашний репертуаръ слѣпцовъ-пѣвцовъ такимъ образомъ дѣлится на три категоріи: 1) релігійныя и моральныя пѣсни; 2) епико-героическія и 3) сатирическія и юмористическія.» [35]

Тож до репертуару кобзарів входили молитви, псалми, «журні» пісні, «причити» (голосіння), «битовщини» (співані оповідання про життя-буття), «старини» (билини, співані оповіді про «богатирські часи»), «козацькі псалми», або «козацькі пісні» (цей жанр із початку ХІХ ст. почали називати думами), «звичайні» (світські та обрядові пісні), «пияцькі», «гультяйські» та сороміцькі пісні. Крім цього, були й танці [36].

На жаль, історія кобзарства і понині не вивчена достатньо. Відсутня й єдина термінологія, яка б визначала різницю між кобзарями та бандуристами. Кобза і бандура – два різні інструменти, які відрізняються будовою, кількістю струн, способом гри, але часто ці два поняття «кобза» і «бандура» ототожнюють, називаючи кобзу бандурою, а бандуру – кобзою. У них дійсно є багато спільного.

У період більшовицького режиму в Україні кобзарське мистецтво переслідували. Досліджувати кобзарство в радянський період означало підпадати під неласку влади і наражатись на репресії, тому ми не маємо досвідчених науковців, які глибоко досліджували розвиток кобзарства. Тільки у 90-х роках з'явився новий

термін «кобзарознавство» для визначення галузі науки, яка вивчає кобзарство в широкому плані, тобто історію, творчі біографії, обряди, репертуар кобзарів, бандуристів та лірників [36].

Висновки до розділу 1

Кримськотатарські ашики були відомі своєю віртуозною грою на народних струнних інструментах, таких як саз, тар, дутар тощо. Їхня музика мелодійна та емоційна, а текстові поезії, які вони виконували, відображали різноманітні теми – від любові та природи до історичних подій.

Українські кобзарі, з іншого боку, були знамениті віртуозною грою на кобзі. Вони виконували думи, епічні пісні, які розповідали про подвиги козаків, історію України та соціальні проблеми свого часу.

Творчості кримськотатарських ашиків та кобзарів присвятили свої дослідження такі науковці, як А. Левкова, А. Ічлі, О. Олесницький, Х. Корогли, В. Радлов, В. Мішалов, В. Пилипчук, Д. Яворницький та багато інших. Але вони зосереджувалися більше на історичному аспекті та аналізі змісту та жанрового розмаїття поезій. Історія кобзарства та ашицтва вивчена ще недостатньо через гоніння на цих співців з боку влади та знищення багатьох історичних пам'яток.

РОЗДІЛ 2

РЕПЕРТУАР КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ АШИКІВ ТА УКРАЇНСЬКИХ КОБЗАРІВ

2.1. Репертуар ашиків

Як зазначалося у першому розділі, турецька література заклала основу для розвитку трьох основних напрямів середньовічної тюркської літератури, а саме літератури дивану, суфійської та ашицької.

Основна тема ашицької поезії – почуття любові до бога, але народ сприймав ці твори як пісні про земне кохання. Закоханість ашика – це почуття, яке він відчуває до абстрактного ідеалу, ашик лише мріє про зустріч з об'єктом своєї любові, насправді ж він ніколи не зустрінеться з ним. Любов ашика не має нічого спільного з реальним, матеріальним, йому судилися смуток і вічна самотність, але саме це й завдає йому солодких мук страждання, які виливаються у чудові рядки.

Кримськотатарські ашики з'явилися у XIII столітті. Вони присвячували свою поезію різним темам та сюжетам, серед яких основними були любов, природа, філософія, релігія та соціальні питання.

Враховуючи те, що «ашик» означає «закоханий», найбільший масив кримськотатарської фольклорної лірики утворили пісні про кохання, в яких оспівуються дівоча та жіноча врода, перші любовні відчуття, поетизується сила кохання. Але разом з тим немало печальних пісень про безталанне кохання.

Прикладом любовної лірики може слугувати пісня «Чорне море»:

«Нехай Чорне море розступиться,
і тоді я його не перейду,
хоча шлях буде вільний;
його я перепливу лише вплав.
І поки ти не постарієш,
а я не помру, тебе я не залишу» [39]

Пісня «Не відкривай, люба, віконце» - про таємничість кохання, яке треба ховати від людського ока:

«Не відкривай, люба, віконце,
Коли проходить я буду повз.
Я знаю, у твоєму серці полум'я,
чекаєш вечорами ти мене» [40]

З часом під впливом історичних подій ашики розширили свій репертуар, і крім любовної лірики з'явилися пісні про народних героїв, про визвольну боротьбу, історичні події («У кизилловому лісі», «Фортеця Порт-Артур»), а також пісні сатиричні («Верблюжа мажара», «Міський голова»), дитячі та колискові («Заспіваю я ласкаво», «Зараз прийде твоя мати»).

Особливе місце посідали пісні емігрантські, які розповідали про тяжку долю кримських татар, що вимушено покинули батьківщину, сирітські, які закликали до співчуття дітям, що залишилися без опіки батьків, та рекрутські, які розповідали про розлуку солдатів з рідними.

До прикладів можна віднести «Кефе дестани» («Поема про Кефе») кримськотатарського поета Ісметія про трагедію, що сталася з кримськими татарами, які зібралися в Кефе (нині Феодосія) з наміром назавжди покинути батьківщину:

«Бідні ми, сидимо в чотирьох стінах,
збитих із 400–500 дошок.
Вночі ми замкнені, вранці двері відчиняють.
Ми молимося, просимо Аллаха про зцілення.
Такої напасти не було ще ніколи.
З нами поводяться, як із собаками,
відмовляючи нам у допомозі..» [38]

Про визвольну боротьбу та історичні події ми читаємо у поезії «Алім»:

«Гей, браття! Я, Алім, скажу вам свою промову.
Нашим головам написано чорне.
Мати моя, нехай моє «кетен»
невістка моя тче.

І нехай щотижня кожен байрам згадає про мене.» [39]

Серед зразків любовно-сатиричної лірики можна навести пісню «Томалач»:

«У стайні повно ластівок, чому ти спиш? -
розкрий очі. І хороша, і молода вона,
кликати її «томалач» (тобто пухкенькою, кругленькою).» [39]

У солдатській пісні відчувається туга за рідними та самотність:

«У мене немає ні батька, ні мати.
Я потрапив у намет хворий,
і у мене немає нікого,
хто міг прийти в гості
і піклуватися про моє здоров'я.» [39]

Сирітська поезія відображає життя і переживання сиріт та людей, які потерпають від втрати рідних:

«У світі без батьків доля моя,
Сиротою стала я з самого рання.
Болем серце моє затягнуто,
Та надією на щастя палаю.» [39]

Цікавим прикладом пісень про природу та тварин може бути гумористична пісня «Мишак»:

«Ох, такий-сякий мишак. Хоч і два ока, а сліпий.
Живе він не своїм життям, а чогось лізе в мед чужий.
Ви бачили? Мишак біжить, тіка до шафи із полиць.
Качан капусти він несе і мріє вже про свій баштан.
А ось весілля загуло. Мишак дочку блохи бере.
Там мухи будуть за музик, А блохи вдарять тропака» [41].

В деяких давніх піснях зустрічаються мотиви не лише любові до природи, але й тривоги за долю довкілля. Як, наприклад, у творі «Лісоруби»:

«Рубають ліс, ой жаль,
дров навезуть з верховин,
Від сліз моїх гірких закрутиться, душе моя,

навіть млин... ...Наріжуть дров, ой жаль,
меткі майстри в вишині,
Від мук палких в нас горять серця, о душа,
як в огні.» [42].

Отже, зміни у репертуарі кримськотатарських ашиків відбувалися під впливом історичних та політичних подій (окупація Криму, різні заборони та репресії). Крім того, взаємодія з культурою інших народів, таких як турки, татари, перси, а також сусідніх слов'янських та кавказьких народів, могли вносити зміни до репертуару та стилю кримськотатарської ашицької поезії.

2.2. Репертуар кобзарів

Репертуар кобзарів уособлює багату українську культуру. Він складався з різноманітних народних творів, багатих на жанри та стилі. З XV століття до початку XX століття репертуар кобзарів зазнав значних змін. Протягом цього періоду відбувалися соціальні, політичні та культурні події, які вплинули на музичні уподобання та тематику пісень, які виконували кобзарі.

У XV-XVII століттях кобзарі виконували переважно епічні пісні, такі як «думи» та «плачі», які розповідали про героїчні подвиги, історичні події та народні легенди. Ці пісні були важливим засобом збереження української історії та культурної спадщини.

У XVIII-XIX століттях, під впливом романтизму та національного пробудження, кобзарі почали виконувати більше ліричних та любовних пісень, що відображають почуття та емоції, а також пісні про природу та повсякденне життя. Це був період активного розвитку української національної ідентичності та кобзарі стали важливими представниками цього руху.

Традиційний репертуар кобзарів складався з творів релігійної тематики та епічних творів, а саме з псалмів, кантів, дум, балад та історичних, козацьких пісень. У них митці співали про козацькі походи, історичні події, визвольну боротьбу, повчальні історії, страждання невольників у турецькому полоні («Невольницький

плач»); про втечу невільників у рідний край («Маруся Богуславка», «Про втечу трьох братів з Азова, з турецької неволі»). Прославляли воїнів-козаків – вірних захисників рідного краю, борців проти турецько-татарських загарбників («Дума про козака Голоту», «Дума про Самійла Кішку») та проти польсько-шляхетського поневолення («Іван Богун», «Хмельницький і Барабаш», «Корсунська перемога»), співали релігійні пісні, які інтерпретують віру у Бога та християнські теми, присвячували свої пісні коханню, порушували проблеми моралі, людських взаємин (соціально-побутові) («Бідна вдова і три сини», «Дума про сестру і брата», «Прощання козака з родиною» тощо) [43].

Татари-монгольські набіги, пограбування, полони та вбивства сприяли появі в народі сумної пісні:

Зажурилась Україна, що ніде прожити,
Гей, вигоптала орда кіньми маленькі діти.
Ой маленьких вигоптала, великих забрала,
Назад руки пов'язала, під хана погнала [35].

«Самійло Кішка» – зразок думи про історичні події, народних героїв, визвольну боротьбу

«Ой, із города із Трапезонта виступала галера,
Трьома цвітами процвітана, мальована.
Ой, первим цвітом процвітана –
Златосиніми киндяками по[о]бивана;
А другим цвітом процвітана –
Гарматами арештована;
Третім цвітом процвітана –
Турецькою білою габою покровена.
То в тій галері Алкан-паша,
Трапезонське князя,
Гуляє...» [35]

Дума «Про вдову і трьох синів» являє собою повчальну історію. В ній, як і у багатьох кобзарських піснях, є звернення до Бога, висловлюється віра у нього:

«Ой у неділю та барзе рано-пораненьку
 Та то не сосна в бору шуміла, -
 Як вдова старенькая
 Із своїми синами говорила.
 То мала вдова три сини,
 Як яснії соколи;
 То вона їх до ума годувала,
 У найми не пускала,
 На чужі руки на поталу не давала,
 Милосердного Творця прохала...» [35].

Пісня про нерівність та несправедливість виконувалася з обережністю, щоб не образити панів:

«Нема в світі правди, правди не зіськати!
 Що вже тепер правда стала у неправді жити.
 Тепер правда у панів у темниці,
 А щира неправда з панами в світлиці!
 Що вже тепер правда стоїть у порога,
 А щира неправда з панами в кінець стола!» [35]

«Щиголь» – зразок жартівливої пісні, де тварини та птахи виступають головними героями:

Щиголь тугу має,
 Рано уставає,
 По саду літає:
 Сам не хоче мешкати –
 Женитись гадає! [35]

«Тваринна» тематика присутня також і в ліричних піснях «Соловей» та «Лоша» [35].

Прикладом любовної лірики є пісня «Ой на гору козак воду носить»:

Ой на гору козак воду носить.
 Дівчинонька козаченька просить:

«Козаченьку, мій собою,
Візьми мене із собою,
Помандрую я з тобою!» [43]

Тож репертуар кобзарів складався з епічних пісень, до яких з часом додалися пісні ліричні, любовні, повчальні, побутові, сатиричні тощо.

Висновок до розділу 2

Проаналізувавши репертуар кримськотатарських ашиків та українських кобзарів, ми зробили висновок, що він майже збігається, але ашицька творчість починалася переважно з любовної лірики. Вона включала пісні про кохання, природу, історичні події та повсякденне життя. В той час, як кобзарська - з дум та історичних пісень. Поступово репертуар митців стає більш схожим: ашики співають героїчні, емігрантські, гумористичні пісні, а кобзарі торкаються тем кохання, природи, гумору та інших.

Обидві ці музичні спадщини мають спільні риси, пов'язані з історичними, культурними та мовними впливами регіону (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Репертуар кобзарів та ашиків у порівнянні

Репертуар ашиків	Репертуар кобзарів
любовна лірика (переважає)	любовна лірика
героїчні пісні (солдатські, рекрутські)	героїчні пісні
історичні події	історичні події
пісні про природу, тварин	пісні про природу, тварин
побутові пісні	побутові пісні
весільні пісні	релігійні / духовні пісні (псалми, канти)
сирітські пісні	жартівливі/сатиричні пісні
жартівливі/сатиричні пісні	балади
колискові, дитячі	легенди
емігрантські пісні	повчальні пісні

РОЗДІЛ 3

ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ У ТВОРЧОСТІ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ АШИКІВ ТА УКРАЇНСЬКИХ КОБЗАРІВ

3.1. Виразальні засоби у творчості ашиків

Ашицька поезія насичена різними художніми засобами, які забарвлюють майже кожен рядок вірша/пісні. Особливої уваги заслуговують вигуки (787 одиниць), серед яких можна назвати «яр», «аман», «джанай», «вай/ой», «ай» тощо. Вигуки виражають почуття, емоції та волевиявлення людини.

«Яр», притаманний кримськотатарській фольклорній пісенності вигук, зустрічається значно рідше, ніж, наприклад, «аман», але вочевидь криє в собі не журливо-елегійний, а запальний, життєствердний відтінок. Це немов згусток енергії, яка накопичується в плині пісні й ефектно розряджається в такому яскравому зойку. «Яр» може мати значення «коханий/кохана», «моє кохання» або бути звичайним вигуком без перекладу.

В наведеному прикладі настійний тривожний вигук «ай» поступово перетворюється на «ах» та «яр»:

Все моє добро, ай, –
Гнідий кінь.
Злетів би на ньому я вгору, ах,
Та не маю крил, яр (кохана) [45].

Вигук «аман» часто з кримськотатарської на українську мову перекладають як «ой жаль», «горе мені» або залишають без перекладу, зберігаючи частку автентичності оригінальної поезії. У деяких піснях «аман» нагадує крик пораненого птаха:

В молодого Зевая
Всі пальці у хні,
Аман (Ой жаль!)
Тихше гарбою прав,

Адже поранено Зевая [8].

Вигук «вах» додає виразності і емоційного забарвлення до висловлювання, підкреслюючи значення того, що сказав герой. Цей вигук може використовуватися для привертання уваги, вираження здивування, подиву чи захоплення.

Ай! Ай!

Я – Кер-оглу, син сліпого, аман, блукаю по горах,

За подихом вітерця я вловлю небезпеку.

Вороги, що напали на мене, позбудуться своїх голів,

Це для мене дрібниця, так сказав Кер-оглу. Гей, вах! [8].

Розлогий потрійний вигук «вай, вай, вай» (часто у перекладі як «ой, ой, ой») не лише створює неповторний ліричний настрій, а й допомагає по-своєму розкрити підтекст: сподівання на майбутнє щасливе одруження, і певні сумніви, і страх, і іронічна молодеча бравада:

Дві гарні дівчини там є, ой, ой, ой,

Одна твоя, друга моя, ой, ой, ой [45].

«Джанай» («джаним») є окликом або вигуком, який використовується для вираження різних емоцій, таких як здивування, розчарування, подив тощо. Крім того, «джанай» може вживатися як титул до імені, щоб виразити повагу або ласку, подібно до вживання «дорогий», «мій коханий» тощо. У нижче наведеному контексті вигук «джанай» створює музичність або емоційне звучання:

Білий заєць з сірим зайцем, джанай,

Місячною ніччю пустує на дорозі, джанай.

Якщо потоваришуєш з гарною дівчиною, джанай,

У руках будуть пахнути тюльпани, джанай [45].

У кримськотатарській мові вигук «оф», який іноді українською перекладається як «уф», може мати кілька значень залежно від контексту та способу вживання: вираз роздратування, незадоволення, здивування, втоми чи розчарування:

Зранено моє серце.

Аман, Алім, оф, оф,

Любий мій, Алім, оф [45].

У вікно моє падає сніг,
 Обернувся, бачу – кохана моя йде,
 Оф, аман, аман, яр, аман, аман, оф [45].

Серед прикладів виражальних засобів в ашицькій поезії можна назвати епітети, метафори та порівняння, але зустрічаються також епіфори, уособлення, анафори, оксюморон, парадокс тощо.

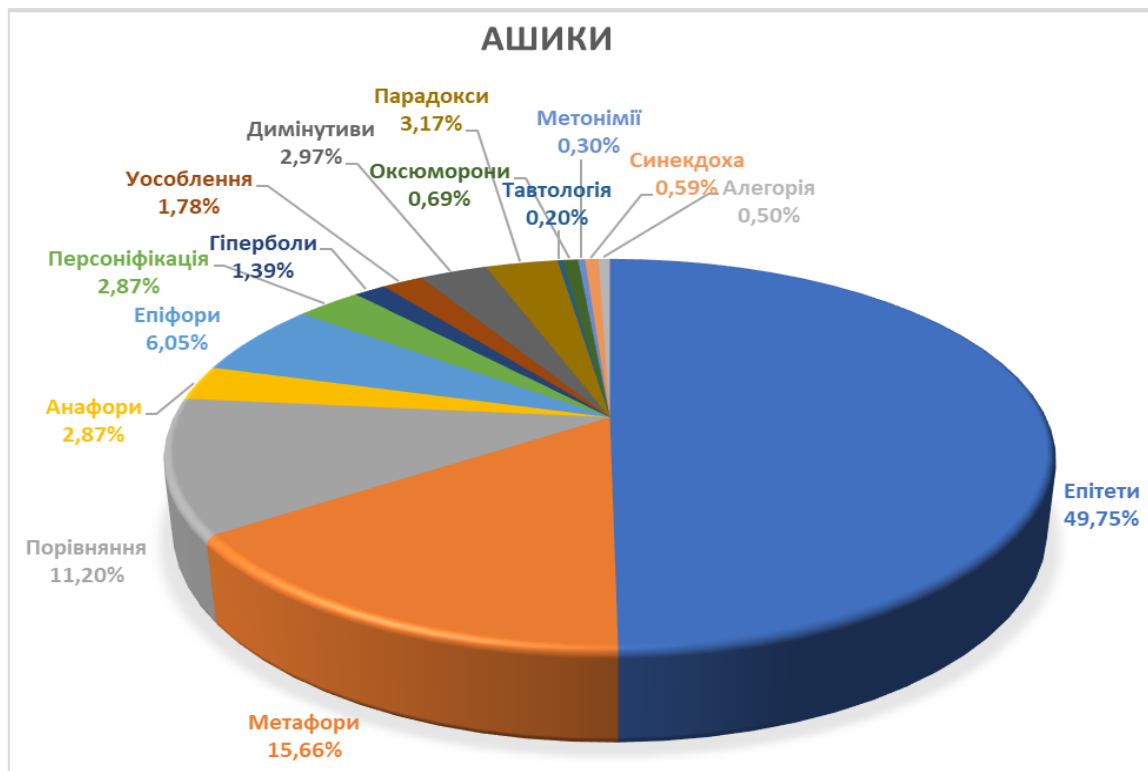

Рис. 3.1. Виражальні засоби у творчості ашиків

На перше місце, як бачимо з діаграми (рис.3.1.), виходять епітети – 49,75% від загальної кількості. Вони допомагають передати красу, оригінальність або особливості суб'єктів, об'єктів, явищ тощо. Наприклад, ашики можуть використовувати епітети для опису природи, надаючи їй живописності і виразності.

Вони можуть описувати сонце як «золоте», «яскраве» або «гаряче», а річку як «кришталеву», «бурхливу» або «прозору». Це допомагає створити відчуття присутності та передати настрій та емоції. Для опису людей, їхніх почуттів та внутрішнього світу ашики вживали такі епітети, як «ніжна», «красива» або «відданий», «сумний», «безнадійний» тощо. Найяскравішими, на наш погляд, є такі: «сумні й тужливі думки», «покинуті батьківські могили», «червоні чувяки»,

«синьоокий боярин», «ало-вороний кінь», «візерункова хустка», «дівчина-смаглявка», «блаженний рай», «гіркі сльози» тощо.

На другому місці – метафори (15,66%), які використовуються для вираження поетичних образів, емоцій, абстрактних ідей і поглядів на світ, додають текстам пісень та поезій глибину, збагачують їх виразність і роблять їх більш запам'ятовуваними. Метафоричні образи можуть бути пов'язані з природою, коханням, родиною, боротьбою чи іншими важливими аспектами життя.

Ашик використовує метафору, щоб порівняти кохану людину з квіткою, що розцвітає на полі, символізуючи красу і ніжність. Це дозволяє передати почуття любові та чуттєвості. Досить часто обличчя коханої жінки порівнюється з місяцем, сяючим сонцем, трояндою, квіткою гранату або нарцисом. Інші метафоричні образи можуть використовуватися для вираження болю, туги, свободи, духовності та інших тем, які є важливими для ашиків.

Наведемо приклади найяскравіших, на наш погляд, метафор: «мертве мовчання», «світ моїх очей», «напоїв мене святий напоєм любові та відкрив образ краси», «в очах грають стріли», «капотять криваві сльози із шипів», «чубок з ароматом базиліку; у душу запала та, чиє волосся базилік», «поміж двох скель келихи виблискують, аман! Юне серце тріпоче» тощо.

Порівняння (11,20%) в ашицькій поезії можуть бути прямими або переносними, залежно від контексту. Ашики можуть порівнювати свої почуття, стан чи ситуацію з природними явищами, предметами або іншими образами, щоб створити більш інтенсивний вплив на свідомість читача/слухача.

Наприклад, «моя любов до тебе горить, як полум'я свічки». Це порівняння допомагає уявити силу та інтенсивність почуттів ашика до своєї коханої, використовуючи образ полум'я свічки. Серед інших прикладів є такі: «твої руки біліші, ніж срібні нитки», «ми стрункі, як кипариси», «воркуєш ти, немов голуб», «кажеш подібно до солов'їної трелі», «лоб твій – що місяць, а обличчя – що сонце», «брови твої – що тонкий шнурок, а очі чорні, як вугілля» тощо.

Цікавими засобами є епіфори (6,05%) та анафори (2,87%). Фрази «О, полюби мене! О, пожалій мене! О, віддай мені серце»; «З приїздом, життя, нове життя! З

приїздом, радість нова моя» є прикладами епіфор. Анафори не так часто зустрічалися: «прокинься, любий друже, прокинься скоріше», «О, душа моєї душі та світло моїх очей, О благо мого життя і краса всіх красот», «не прилітай, не сідай, соловей, на гілку черешні. Не пролітай повз, не сідай, соловей, на моїй гілці».

Серед виражальних засобів зустрілися також парадокси, персоніфікації, димінутиви (або демінутиви), уособлення, гіперболи, оксюморони, синекдоха, алегорія, метонімія і тавтологія.

Парадокс (3,17%) зустрівся нам кілька разів. Саме слово «парадокс» походить від грецького «paradoxos», що буквально перекладається як: «всупереч очікуванням» або «всупереч існуючим переконанням» [47]. Запропоновані приклади демонструють саме такі абсурдні та суперечливі твердження, які в той самий час, цілком можуть виявитися вірними: «він гриз тільки кістки, але товстів, як цуценя», «хоч і два ока, а сліпий».

Персоніфікація (2,87%) і уособлення (1,78%), які у невеликій кількості зустрічаються в поезії ашиків, використовуються для надання людських характеристик або властивостей неживим об'єктам, ідеям або абстрактним поняттям. Ашик може уособити вітер, зробивши його живим і надаючи йому властивості людини. Це дозволяє передати силу і рух, які вітер може мати, а також його вплив на навколишнє середовище. Як приклад персоніфікації, можна навести такі рядки: «річка плаче сльозами», «вітер шепоче та розповідає», «гори голосно говорять», «троянда шепоче свої таємниці вітру», «місяць співає колискову зіркам» тощо. Щодо уособлень, то це, наприклад, «горе мучить мене», «любов зранила моє серце», «не знав я розлуки і вона раптом обрушилася на мене», «душа боїться розлуки».

Як зазначено у словнику української мови, «димінутив (грецьк. *di* – двічі, лат. *minutio* – зменшення) – здрібнілі, зменшені форми певних слів. Вони досить поширені у фольклорі [47]. Але у кримськотатарських піснях димінутиви (2,97%) не такі часті, як у творчості кобзарів, яку розглянемо пізніше. Найяскравішими прикладами є «гніздечко», «красунечко», «віконце», «буйна головушка», «мій жеребчик кращий» тощо.

Серед виражальних засобів є також гіперболи (1,39%): «вічно кохати», «земля повстала проти нас», «обличчя моє *ще* не зав'яло», «Айдагуль упала з коня і *мало не побачила вісім воріт раю*».

Привернули увагу також оксюморон (0,69%) («посіяв ячмінь, а лишилося болото, зрізав очерет, голівка залишилася»), «кинув яблуко, назад підняв гранат», «любовна отрута»), синекдоха (0,59%) («гей брати! Я, Алім, скажу свою промову. Нашим *головам* (тобто долі) прописано чорне», «одна подушка, дві голови, тонкі брови, чорні вуса»), алегорія (0,50%) («нашим головам прописано *чорне*» (мається на увазі царський гніт), «пішли на базар, Джанай, купимо горішки тобі, а горіхи мені: молоді дівчата тобі, а жінки мені», «пройде про нас у народі поголос – нехай собі пройде: адже *море, що розлилося, саме входить у береги*»), метонімія (0,30%) («і гарна, і молода вона, звати ж її «томалач» (пухленькою, кругленькою)) і тавтологія (0,20%) («погляд злий-презлий»).

Всі ці виражальні засоби допомагають зробити твори ашиків більш емоційними, яскравими та мелодійними, надаючи їм незвичайний автентичний колорит.

3.2. Виразальні засоби у творчості кобзарів

Творчість кобзарів за насиченістю виражальними засобами не поступається творчості ашиків. Під час аналізу творів ми натрапили на багато варіантів однієї і тієї ж думи або пісні, записані зі слів різних кобзарів, наприклад, «про втечу трьох братів з Азова». Кожен з варіантів має свій набір засобів виразності, зберігаючи при цьому сюжет. Наводячи цитати з кобзарських творів, ми намагалися зберегти лексику та орфографію слів, щоб зберегти колорит фрази.

Серед лексики, яка допомагає додати емоційного забарвлення, зустрічаються вигуки (509 одиниць). Але у піснях кобзарів вони не такі різноманітні, як у піснях ашиків. Це переважно «ой» та «ей/гей» і невелика кількість «ай» та «ох».

Наприклад,

«Ой, братику наш менший, милий,

Як голубонько сивий!

Ой та ми самі не втечемо

і тебе не ввеземо.» [46]

«Ох не тумани уставали,

Як із города Азова,

З тяжкої неволі,

Три братіка утікало.» [46]

«Гей, усі поля самарські почорніли,

Та ясними пожарами погоріли.» [46]

Спираючись на діаграму (рис.3.2.), ми можемо стверджувати, що у творчості кобзарів переважають епітети та анафори. І навпаки, майже відсутні синекдоха, парадокс, оксюморон та алегорія. В кобзарських творах також наявні порівняння, метафори, епіфори, гіперболи, персоніфікація, уособлення, тавтологія, димінутиви, а також метонімія.

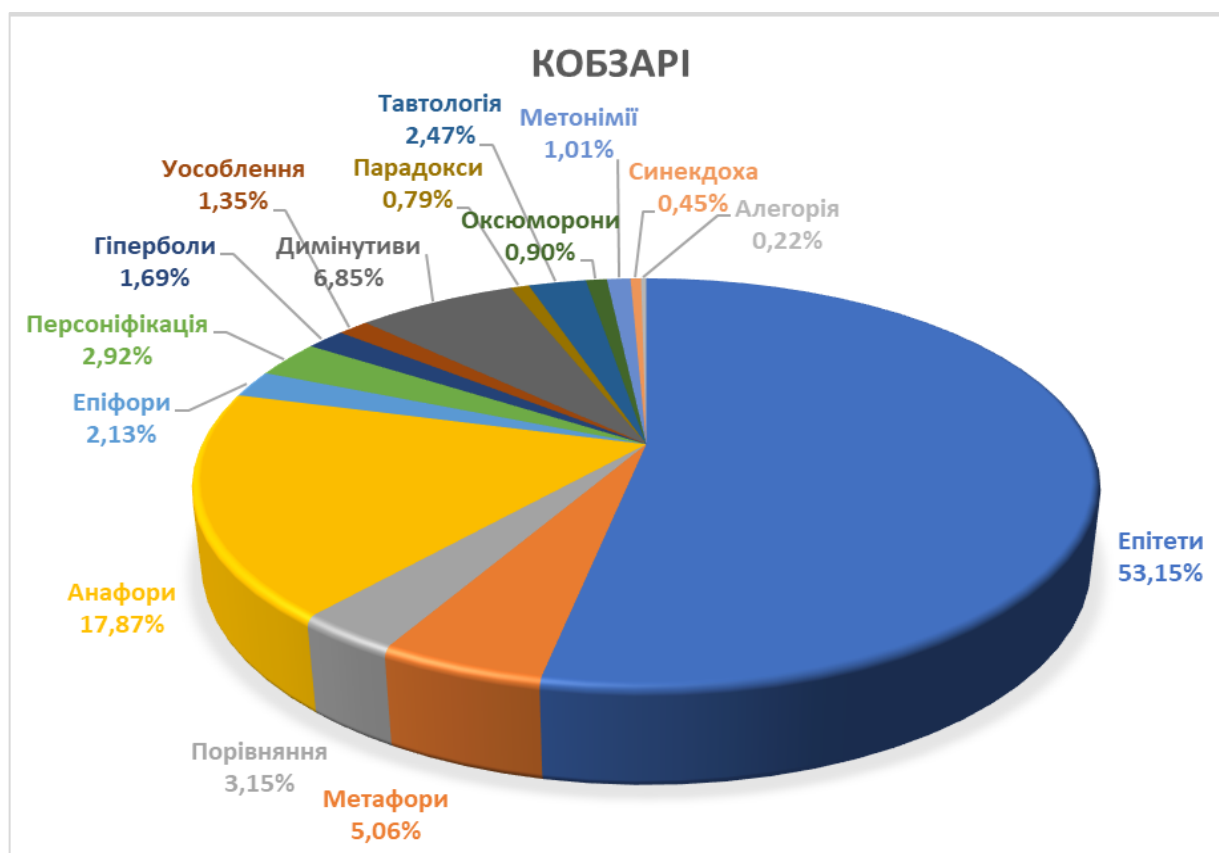

Рис. 3.2. Виразальні засоби у творчості кобзарів

Проаналізуємо ці засоби більш детально.

З діаграми (рис. 3.2.) видно, що найбільш вживаними у творчості кобзарів є епітети (53,15%), які є могутнім стилістичним засобом, особливо в думках. Вони додають кольору та живості до описуваних об'єктів та місць, персонажів і подій.

Кобзарі звертаються до епітетів, щоб додати витонченості та експресивності своїм творам, збагачуючи їхню художню цінність та вражаючу силу, відтворення внутрішнього стану, переживань та настроїв.

Найяскравішими, на наш погляд, є такі епітети: «зозуля в гаю одна» (слово «одна» підкреслює самотність зозулі в гаю, створюючи образ ізольованості), «соловейко золотоперий», «оркан крилатий», «грізна хвиля», «отцева молитва та материні сльози», «ой мила милесенька, голубонька сивесенька!» тощо.

Далі йдуть анафори (17,87%). При цьому слід зауважити, що анафори у кобзарів зустрічаються частіше і, на нашу думку, вони більш яскраві. Серед прикладів анафор можна навести такі: «Черевички обуває/ і спідниці надіває/ і білило і красило накладає/ і в дзеркало поглядає/ чи хороша походжає?» або «Ой чи ти думаєш те, що я думаю? ой чи ти бачиш те, що я бачу?», «Коли б міг я знати, / чи моїх братів постріляно, / чи їх порубано, / чи їх живих у руки забрано».

Щоб надати тексту ліричності, виразності, підкреслити емоційну близькість до описуваного об'єкта або явища, кобзарі використовували димінутиви (6,85%). Наприклад, «братики мої миленьки, як голубоньки, сивенькі», «ой ти, Байда, да славнесенькій! /будь мені лицар та вернесенький», «оченьки, як ясоньки, /губоньки як розоньки».

Також у творчості кобзарів присутні метафори (5,06%), які дозволяють передати складні емоції, які не завжди можна точно передати словами. Наприклад, «злая година, лиха хуртовина», «тяжка неволя, обіллється гірко сльозами» «огненнії ріки будуть клекотати», «за ним ходить злая віра», «хрещатим барвінком», «меч правди» та багато інших.

Порівняння (3,15%) теж можуть використовуватися для зображення образів, вираження почуттів; вони дозволяють побачити в предметі нові, невидимі сторони. За допомогою порівнянь кобзарям вдавалося передавати складні або абстрактні поняття через аналогію з конкретними об'єктами або явищами. Наприклад, «Ой мій

братику милий, як голубонько сивий!», «пана Потоцького піймали, як барана, зв'язали», «валялося вражих ляхів, як біленьких овець» тощо. За допомогою порівнянь кобзарі підкреслювали унікальні риси або особливості об'єктів, які порівнювалися.

Персоніфікація (2,92%) дозволяла кобзарям надавати неживим об'єктам людські риси, таким чином оживляючи їх. Наприклад, в цитаті «*на чорному морі не гаразд починає, / Ізо дна моря сильно хвиля встає*», яка є прикладом персоніфікації, море представлено як жива істота, яка може «вставати» у вигляді сильних хвиль. Ці образи роблять поезію більш живою та виразною.

Щодо тавтології (2,47%), то вона може бути використана з метою підсилення ефекту або емоційної сили висловлювання. Наприклад, «вільна воля», «піший пішиниця», «чужий чужениця», «клясти-заклинати», «хвалить-вихваляє», «рано-пораненьку квилить-проквіляє», «руки білі-білісінькі» тощо.

Також у творчості кобзарів ми зустрічаємо епіфори, гіперболи та уособлення. Яскравими зразками епіфори (2,13%) є такі цитати: «Без білила біла буду, / без красила красна буду. / Тебе, серце, до віку не забуду, / поки жива у світі буду», «Цить, милий, не *вмірай*, / киселечку *дожидай!* Не *вмірай*, не *вмірай*, / ти *надежа моя*, / *дожидай, дожидай*, / *радість дорога моя!*»

Щодо гіперболи (1,69%), то тут можна навести такі фрази: «усі звізди потьмарило» (вказує на те, що ситуація була настільки важка, що навіть звичайні світлі об'єкти, такі як зірки, згасли або стали непомітними.), «кров ріками тече» (це підкреслює трагічність ситуації, насилля та кровопролиття), «від страху трохи селезінки не полопалися» (описує сильні переживання або стресові ситуації).

Прикладом уособлення (1,35%) може бути цитата «слава не вмере, не поляже». «Слава» уособлюється як істота, яка може «вмерти» або «полягти», що не є буквально можливим для абстрактного поняття, але використовується для надання емоційного впливу та глибшого значення. У цих рядках: «а все та смерть люта мене ізрадила, отця і матку уморила», «смерть» наділила силою ізрадити та уморити людину. У фразі «щира неправда сидить між панами» «щира неправда» описується як сутність, яка може «сидіти між панами».

Окремо слід виділити метонімію (1,01%): «ми – Адамове чадо», «ми – земля». «Адамове чадо» та «земля», використовуються для позначення людей, представників людства. Ця метонімія вживається як заміник або символ для позначення ширшого поняття «ми», що включає всю людську расу.

Як і в ашиків, у кобзарів є такі виражальні засоби як оксюморон (0,90%) та парадокс (0,79%). Наприклад, оксюморон «щира неправда». В ньому «щира» і «неправда» є протилежностями одне одного. Щодо прикладу парадокса, то тут можна навести такий: «Мати дочку щастям проклинає». У цій фразі мама, яка, здається, повинна бажати щастя для своєї дочки, насправді проклинає її щастям, що утворює суперечливість і парадоксальність.

У наступних цитатах «серце» використовується для позначення коханої людини, а «голова» може замінювати, наприклад, отамана: «Тебе, серце, до віку не забуду», «То ще добре козацька голова знала, що без війська козацького не вмирала». Це є приклади синекдохи (0,45%).

У невеликій кількості у творчості кобзарів присутня також алегорія (0,22%), яка може виражати глибокий психологічний або моральний стан або передавати певну ідею чи образ через метафоричне висловлювання: «час-година упливає, страшний суд приближає», «лучче б вже не родиться, ніж у пеклі все смажиться». Вираз «час-година упливає» відображає течію часу, його невинну рухливість та неминучість. «Страшний суд» використовується для вираження ідеї справедливого розгляду, остаточної оцінки чи вироку і має релігійну асоціацію, пов'язану з судом перед Вищою Силою. «Пекло» символізує складні, важкі обставини або життєві випробування.

Даний аналіз підтвердив, що творчість українських кобзарів багата різноманітними виразними засобами, які сприяли глибокому відображенню національної ідентичності, історії, традицій та болючих проблем суспільства.

3.3. Порівняння виражальних засобів творчості кобзарів та ашиків

Аналіз поезій/пісень ашиків та кобзарів показав, що їхня творчість досить емоційна та насичена виражальними засобами. Але деякі з цих засобів превалюють у ашиків і майже відсутні у кобзарів. І навпаки.

Порівнявши проаналізовані засоби виразності кримськотатарських ашиків та українських кобзарів, ми отримали наступний результат (рис. 3.3.):

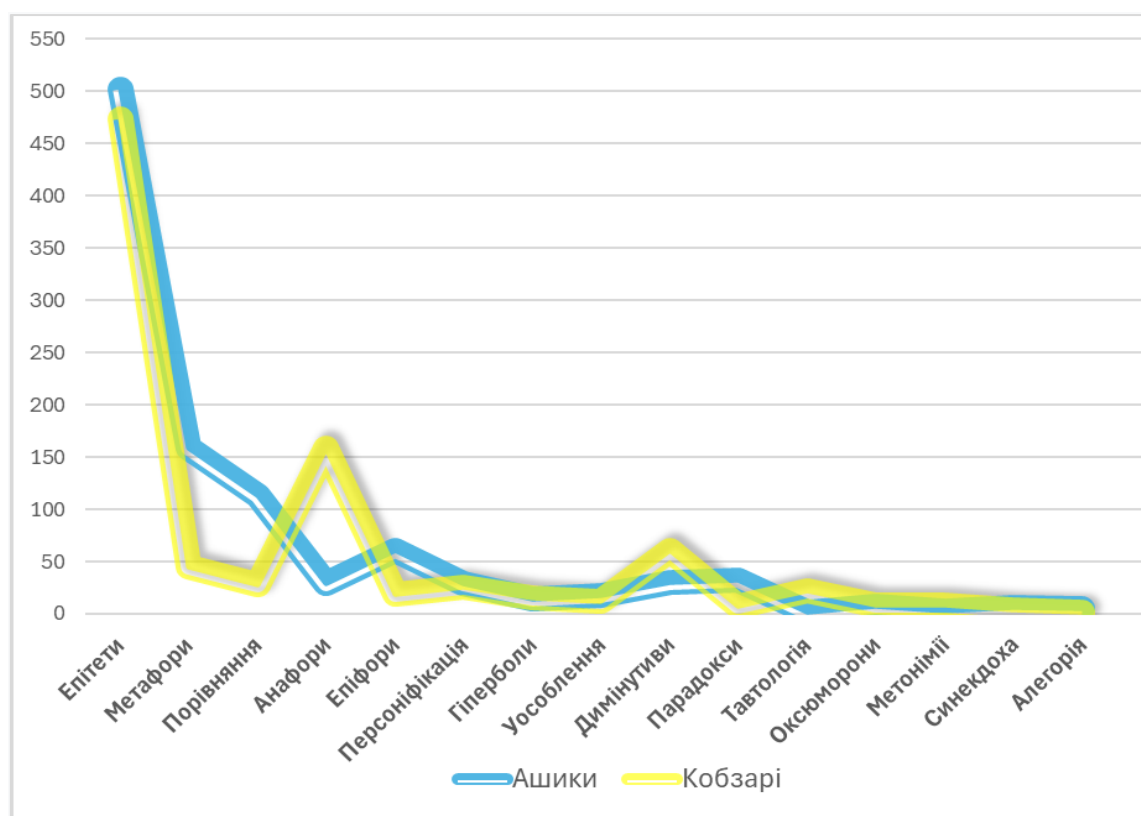

Рис. 3.3. Порівняння виражальних засобів творчості кобзарів та ашиків

Як бачимо, відсоток епітетів майже однаковий, так само, як і відсоток персоніфікації, гіпербол, уособлень, оксюморонів та синекдохи. Серед кобзарських епітетів найчастіше зустрічаються «щира правда», «чорні хмари», «чорнії брови», «дівоче серце», «добрим людям» тощо. У ашиків популярними епітетами можна назвати «кохана/коханий», «ніжна/ніжний», «безжальний», «синьоокий» тощо.

В той же час, твори ашиків більш метафоричні та в них частіше зустрічаються порівняння, епіфори та парадокс. У кобзарів превалюють анафори, димінутиви та тавтологія.

Порівнюючи метафори, ми звернули увагу на те, що у ашиків переважають більш ліричні: «Щоб птаха твого обличчя у своїх видіннях утримати», «У грати з тугого волосся я перетворив свої очі», «Серце хмелем повне від любові до тебе, / Пелюстки троянд кров'ю спливли». У кобзарів - сатирично-іронічні та побутові: «поки кісіль іскіпів, /уже милий одубів», «гірко сльозами ридає», «по улицях кіньми вигравали», «за дрібними сльозами світа божого не видає».

Окремо треба виділити димінутиви та тавтологію, яких більше у творах кобзарів, що надає їм емоційності. Найчастіше зустрічаються «милий-милесенький», «сивесенький», «чужа сторононька», «вже, мила, нераненько і вже сонечко низенько, нам додому не близенько» та «піший-пішиниця», «думає-гадає», «квилить-проквиліє», «рано-пораненьку» тощо.

Висновки до розділу 3

Проаналізувавши та порівнявши засоби виразності у творчості кримськотатарських ашиків та українських кобзарів, ми дійшли висновку, що з одного боку вони дуже схожі, з іншого боку відрізняються якісним та кількісним наповненням. Наприклад, в ашиків найчастіше зустрічаються епітети та порівняння, що може бути пов'язано з бажанням втілити складні емоції у конкретних образах, щоб полегшити їх розуміння та сприйняття. У кобзарів також більше епітетів, але на другому місці - анафори, які додають колориту та виразності до описуваного образу.

Якщо порівнювати творчість ашиків та кобзарів між собою, слід зазначити, що кількість епітетів майже однакова, але у ашиків переважають метафори та порівняння. На нашу думку, це робить поезію ашиків яскравішою, більш емоційною та колоритною.

Відсоток таких літературних засобів, як оксюмори, гіперболи, персоніфікація, уособлення, алегорії та синекдоха, які додають багатства та краси до поетичного мовлення і роблять його більш запам'ятовуваним й ефектним, в ашиків та кобзарів майже однаковий.

ВИСНОВКИ

Дана була робота зосереджена на дослідженні творчості кримськотатарських ашиків та українських кобзарів. У першому теоретичному розділі містяться загальні відомості про зазначених виконавців/співців, їх музичні інструменти, розглянуто класифікацію їхньої творчості. Крім того, було здійснено аналіз наукових статей, присвячених дослідженню творчості ашиків та кобзарів. Під час написання другого розділу дослідницької роботи було опрацьовано 589 творів (293 кобзарські поезії та 296 ашицьких поезій) та визначено їхній репертуар. У третьому розділі було проаналізовано творчість ашиків і кобзарів та проведено компаративний аналіз виражальних засобів в поезії співців/виконавців двох культур періоду XVI-XIX ст.

Отримані результати свідчать про те, що в характері виконання і стилістиці музичних композицій та поезій можна спостерігати певні відмінності. Кримськотатарські ашики відзначаються емоційністю та використанням специфічних інструментів, таких як саз, який надає особливу колоритність їхній музиці. Українські кобзарі, зі свого боку, характеризуються використанням кобзи та бандури, що надає їхнім творам особливу мелодійність та глибину.

Під час аналізу ми з'ясували, що є деякі відмінності у творах, які відрізняються якісним та кількісним наповненням художніми засобами. Наприклад, в ашиків найчастіше зустрічаються епітети та порівняння, які полегшують їх розуміння та сприйняття. У кобзарів також більше епітетів, але на другому місці йдуть анафори, які роблять описуваний образ або явище виразнішим.

Якщо порівнювати творчість ашиків та кобзарів між собою, слід зазначити, що кількість епітетів майже однакова, але у ашиків переважають метафори та порівняння. На нашу думку, це робить поезію ашиків яскравішою, більш емоційною та колоритною.

Незначний відсоток оксюморонів, гіпербол, персоніфікацій, уособлень, алегорій та синекдохи у будь-якому разі додає багатства та краси до поетичного мовлення, вносячи в поезію цих народів різноманітність та витонченість, роблячи її то драматичною, то ліричною, то сумною, то веселою.

Враховуючи те, що дослідження ашицької поезії проводилось не на основі текстів кримськотатарською мовою, ми використовували підрядковий дослівний переклад, консультуючись з фахівцем з Інституту сходознавства імені А.Ю. Кримського та носіями кримськотатарської мови через мережу Інтернет. Це дозволило зберегти автентичність ашицької поезії та довести, що вона більш емоційно забарвлена порівняно з поезією кобзарів.

Наша робота підтвердила, що творчість кримськотатарських ашиків та українських кобзарів являє собою великий простір для досліджень, оскільки вона – не відірвана від реальності поезія, а хронікель величезного об'єму інформації про народ, його звичаї, вірування.

Представлена робота буде корисною для філологів, культурологів, студентів філологічних факультетів, а також усім, зацікавленим у цій тематиці. Окрім того, отримані матеріали можуть сприяти відродженню в Україні не тільки кобзарства, для продовження традицій якого вже створені музеї та проходить навчання гри на кобзі та бандурі, а й спадщини ашиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Франко І. Вплив кобзарів і лірників. URL: <https://www.i-franko.name/uk/HistLit/1889/PerebendjaPreface/VplyvKobzarivTaLirnykiv.html> (дата звернення: 12.09.2023)
2. Халіл Джебран. Пророк: Книга поем / З англ. пер. Павло Насада // Журнал «Всесвіт» 1995. — № 1.
3. Вибрані твори / Ахундов Мірза-Фаталі. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – 348 с.
4. Касьяненко Микита. Повернення з депортації. URL: <https://day.kyiv.ua/article/taym-aut/povernennya-z-deportatsiyi> (дата звернення: 10.07.2023)
5. Чередняк Л. А. Міжкультурні зв'язки української та кримськотатарської літератур. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/3/part_3/24.pdf (дата звернення: 07.07.2023)
6. Закарпатські філологічні студії. Науковий журнал. Випуск 3, том 3, с.112. URL: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua (дата звернення: 02.07.2023)
7. Кримські татари: шлях до повернення: Кримськотатарський національний рух (друга половина 1940-х – початок 1990-х років) очима радянських спецслужб: Зб. док. та матеріалів / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), С. М. Богунов, Г. В. Боряк / К.: Інститут історії України, 2004. – 396 с.
8. Гуменюк О. М. Своєрідність поєднання ліричних та епічних аспектів у кримськотатарському поетичному фольклорі(на прикладі пісні «Зевай») // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки. 2016. №1. URL: <https://tinyurl.com/gumeniuk-zevai> (дата звернення: 11.08.2023).
9. Гуменюк О.Н. Взаємодія ліризму й гумору в кримськотатарському пісенному фольклорі (на прикладі пісні «Акь кьоюн») // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки. 2011. №3-2. URL: <https://tinyurl.com/gumeniuk-ak> (дата звернення: 11.08.2023).

10. Руда Т. (2019) [Огляд] Ешилъ япракъ арасында кырмазы гуль... – В зелен-листі червона троянда... Кримськотатарська народна пісня кохання : поетичні тексти/упоряд., автор вступ. статті О. Гуменюк, пер. з кримськотатарської В. Гуменюк. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2018. 320 с. Народна творчість та етнологія, 3 (379), 114–116.
11. Акмаллаев Т.Э. История изучения ашыкской поэзии на уроках крымскотатарской литературы. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (23), Issue: 46, 2015
URL:https://eprints.cdu.edu.ua/649/1/ped_psy_iii23_issue_46.pdf
12. Усеїнов Т. Кримськотатарська народна література періоду Кримського ханства // Культура народів Причорномор'я. - 2004. - №54. - 329-331
13. Ашик. Словник.ua. Портал української мови та культури.
URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%BA> (дата звернення: 02.07.2023)
14. Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий / Опыт slovaria tiurkskikh' nariechii: tom pervyй, glasnye by V. V. Radlova, V. V. Radlov, Санктпетербург, 1893.
URL: <http://tinyurl.com/slovar-ashyk> (дата звернення: 24.08.2023).
15. Воробйова С. М. Мелодичний компонент у середньовічній турецькій ашицькій поезії.URL: <https://tinyurl.com/vorobyova-melodii-ashyk> (дата звернення: 05.03.2024)
16. Усеїнов Т.Б. Ашицька поезія як синтез течій середньовічної кримськотатарської літератури. Східний світ 2006.-№1.-139 с.
17. Усеїнов Т. Роль Джеляледдина Руми и Юнуса Эмре в развитии ашыкской поэзии Османской империи и Крымского ханства / Т. Усеїнов // Культура народов Причерноморья. – 2001. – № 24. – С. 188-189.
18. Турецька ашицька поезія. Пер. з тур. / Укл., передм., комент. Х. Корогли. - К.: Худож. література, 1983. – 192 с.
19. Челеби Э. Книга путешествий: походы с татарами и путешествия по Крыму (1641– 1667). Симферополь: Таврия, 1996. 240 с.
20. Олесницкий А. Песни крымских турок. Текст, перевод и музыка / под ред. Вл. Гордлевского. М., 1910. 85 с.

21. Ичли А. Неизвестные произведения Бора Гази Гирея. Тюркологические исследования. – 2018. – Т. 1. – №1. – С. 154
22. Наріман Абдульваапов «Повернення із забуття: минуле та сьогодення середньовічної кримськотатарської літературної спадщини». URL: <https://archive.chytomo.com/news/serednovichchya-literaturi-krimskix-tatar-konspekt-lekciiii> (дата звернення: 12.09.2023)
23. «За Перекопом є земля». Кримський роман про пошук ідентичності. URL: <https://ua.krymr.com/a/krymskyi-roman-anastasia-levkova-za-perekopom-ie-zemlia/32445251.html> (дата звернення: 05.07.2023)
24. Ашик Умер: коротка біографія. URL: <https://osvita.ua/school/biography/90416/> (дата звернення: 23.09.2023)
25. Мамбетова Гюльшен. Кримськотатарська музика. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/> (дата звернення: 12.07.2023)
26. Воробйова С. М. Мелодичний компонент у середньовічній турецькій ашицькій поезії. URL: <https://tinyurl.com/vorobyova-melodii-ashyk> (дата звернення: 05.09.2023)]
27. Воробйова С.М. Про місце ашицької поезії у середньовічній турецькій словесності. // Сходознавство, 2012. №2.
28. Кобзарство // Енциклопедичний словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. — 5-е вид. — Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В.М., 2015. — С. 359.
29. Шевчук В. В. Прекрасне і неповторне / В. В. Шевчук // Молодь України - 25.05.1976 р. – С. 2.
30. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків: у 3 т.– К.: Наук. думка, 1991.– Т.1.
31. Пилипчук В.В. Історія та модернізація бандури . Науковий часопис. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ 2021. С. 43-47.
32. «Взяв би я бандуру, та й заграв, що знав...» URL: [https://artmuseum.lebedyn.org/vzyav-by-ya-banduru-ta-j-zagrav-shho-znav](https://artmuseum.lebedyn.org/vzyav-by-ya-banduru-ta-j-zagrav-shho-znav...) /(дата звернення: 15.09.2023)

33. Україна – козацька держава = Ucraina - Terra Cosacorum : ілюстрована історія українського козацтва у 5175 фотосвітлинах / керівник проекту, авт.-упоряд., худож., фот., іл. Володимир Недяк ; [наук. ред.: О. К. Федорук, В. О. Щербак]. – [2-ге вид., допов. і доопрац.]. – Київ: ЕММА, 2004. – 1215 с. : іл., фотосвітлини.].
34. Підгорбунський М. А. Кобзарський рух в Україні: (XVI–XIX ст.) автореф. дис ... канд. історичних наук: спец 17.00.01 ; теорія та історія культури. Київ, 2004. 15 с
35. Кобзарь Остап Вересай: его музыка и исполняемые им народные песни. – Киев. В Университетской типографии – 1874.
URL: <https://archive.org/details/veresai/page/n67/mode/2up> (дата звернення: 15.07.2023)
36. Духовні наставники народу: кобзарство в Україні: бібліографічний нарис/ЦБС Шевченківського району м. Києва, ЦРБ ім. Є. Плужника; уклад. М.О. Божко, М. В. Пасько.– К., 2015.–76 с.
37. Ашицька поезія // Велика українська енциклопедія.
URL: https://vue.gov.ua/Ашицька_поезія (дата звернення: 15.12.2023).
38. Гуманістичний пафос твору Ісметія «Кефе дестани».
URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/part_3/24.pdf
(дата звернення: 12.09.2023)
39. Шерфедінов Я. Пісні і танці кримських татар. Симферополь: Кримдержіздат, 1931. – 93 с.
40. Гуменюк О.М. Любовна лірика в кримськотатарському пісенному фольклорі: тематичні мотиви, особливості поетики: автореф. дис. ... к. філол. н.; 10.01.07 – фольклористика / Гуменюк Ольга Миколаївна. – К.: Ін-т мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. – 20 с
41. Стародавні кримськотатарські пісні оживуть у новому культурологічному проєкті «Емель». URL: https://www.youtube.com/watch?v=_EWK0GP0x10 (дата звернення: 15.09.2023)
42. Гуменюк О. Учъ къаранфиль – Три гвоздики. Журливі мотиви в кримськотатарській народній пісні кохання : монографічне дослідження. – Сімф. : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав»», 2011. – 120 с. – Українською та кримськотатарською мовами

43. Сучасні кобзарі. URL: <https://kyivdaily.com.ua/mikola-tovkajlo> (дата звернення: 20.08.2023)
44. Українські народні пісні / упоряд. В Єсипка. — К : Техніка, 2003. — 210 с
45. Шерфединов Я. Звучит кайтарма -- Яньрай кьай- тарма / Ягья Шерфединов.-- Ташкент: Изд-во лит. и искусства им. Г. Гуляма, 1979.-- 232 с.
46. Українські народні думи. У 5 т. – Т. 1: Думи раннього козацького періоду / Упоряд.: М. К. Дмитренко, Г. В. Довженок, С. Й. Грица; За заг. ред.: М. К. Дмитренка, С. Й. Грици ; Ред. кол.: Г. А. Скрипник (голова), С. Й. Грица (заст. гол.), М. К. Дмитренко (заст. гол.), Т. П. Руда, А. І. Іваницький, О. В. Шевчук, Г. В. Довженок, Л. О. Єфремова. НАН України. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К. : ІМФЕ НАН України, 2009. – 856 с.
47. ukrlit.net

ДОДАТКИ

Додаток А

Літературознавчий словник

Алегорія – втілення абстрактного поняття в конкретному художньому образі.

Анафора – єдино початок; одна зі стилістичних фігур; уживаний на початку віршових рядків звуковий, лексичний повтор чи повторення протягом цілого твору або його частини синтаксичних, строфічних структур.

Ашики – мандрівний співак-імпровізатор на Кавказі, у Турції; поет, що співає.

Бандура – український народний багатострунний щипковий музичний інструмент з декою овальної форми.

Гіпербола – стилістична фігура явного і навмисного перебільшення для посилення виразності та підкреслення сказаної думки.

Димінутиви – похідні іменники, що виражають значення зменшеності. Зменшувальна або пестлива форма іменника або прикметника.

Епітет – художнє означення, за допомогою якого автор підкреслює певну властивість чи рису зображуваного об'єкта.

Епіфора – стилістична фігура, протилежна до анафори, повторення однакових слів, звукових сполучень, словосполучень наприкінці віршових рядків.

Кобза – старовинний український струнно-щипковий музичний інструмент.

Кобзарі – український народний співець та музикант.

Метафора – один із основних тропів поетичного мовлення. У метафорі певні слова та словосполучення розкривають сутність одних явищ та предметів через інші за схожістю чи контрастністю.

Метонімія – слово, значення якого переноситься на найменування предмета, пов'язаного з властивим для даного слова предметом за своєю природою.

Оксюморон – літературно-поетичний прийом, що полягає у поєднанні протилежних за змістом, контрастних понять, які спільно дають нове уявлення.

Парадокс – думка, судження, що різко розходиться зі звичайним, загальноприйнятим і суперечить тверезому глуздові.

Персоніфікація – надання предметам, явищам природи або поняттям властивостей людини, тварини.

Порівняння – художній засіб, який полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою зв'язки, тобто сполучників: як, мов, немов, наче, буцім, ніби тощо. Інколи порівняння може бути вираженим іменником у формі орудного відмінка без сполучників.

Саз – струнний щипковий музичний інструмент, поширений серед народів Закавказзя, Ірану, Афганістану та інших країн.

Синекдоха – різновид метонімії, в якій відбувається перенесення значення з цілого на його окрему частку.

Тавтологія – повторне позначення вже названого поняття іншим словом або виразом без додаткового уточнення його змісту.

Уособлення – вид метафори, вираз, що дає уявлення про яке-небудь поняття або явище шляхом зображення його у вигляді живої особи і наділеного її властивостями.